

Ardi Roelofs

Geraakt worden door een wereld die jou niet raken kan

Lezen en kunstzinnige vorming; een alfabet

In de cursussen en projecten literaire vorming van Ardi Roelofs zijn lezen en schrijven als vanzelf met elkaar verbonden. In een poëzieproject voor de bovenbouw van de basisschool worden de kinderen door het lezen van de poëziebundel Haringen in sneeuw van Remco Ekkers aangezet tot het zelf schrijven van gedichten. Ze maken een eigen bundel en bieden die de dichter aan. In de cursus "Schrijven bij verhalen" voor ouderen staat elke week een boek centraal waarin een oudere vrouw de hoofdrol speelt. Er wordt gelezen en geschreven bij onder andere fragmenten uit Mijn betere ik van Renate Rubinstein. Op een cursusdag "Autobiografie" wordt meer tijd aan het schrijven van autobiografische teksten besteed dan aan het lezen ervan. Lezen in de kunstzinnige vorming is het decor van dit artikel.

Ardi Roelofs organiseerde begin dit jaar de lezingenreeks "Leesprocessen" voor de afdeling Literaire Vorming van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, faculteit theater. Dit verhaal was daarvan een onderdeel.

"Als ik niet te zeer leed onder buikkrampen, las ik alles wat ik te pakken kreeg. De taal deed er niet toe. Of ik het kon begrijpen, maakte mij niets uit. Als ik maar kon lezen. Advertentieblaadjes, vlugschriften van de BB, afschriften van brieven die mijn vader naar allerlei Duitse instanties verzond, hele encyclopedieën - ik las ze allemaal." (Boudewijn Büch, in: *De kleine blonde dood*)

Actief lezen om het eigen lezen als vanzelf te bevorderen. Actief lezen: met een potlood om te strepen en bij te schrijven in de bladspiegel. Achterover in een stoel en vergeten dat er tijd is totdat je een slaapvoet krijgt. Door het ene boek het andere willen lezen. Een onvergetelijke passage tegenkomen. Jeukende handen krijgen die zelf willen schrijven. De rust van het lezen dan maar op de w.c. veroveren. Lezen en herlezen. Altijd alle billboards lezen. Nooit de overlijdensberichten overslaan. Zinnen uit je hoofd leren. Na het zien van de verfilming het boek voor altijd koesteren. Actieve lezers zijn spontane lezers. Zo'n tiende van de lezende bevolking in Nederland. Dit topje van de lezersberg leest veel en graag literaire werken. Door leesbevorderingsprojecten zouden al die andere, luie lezers gestimuleerd worden tot het meer lezen van dit ene. En de groep die helemaal niet leest, lijkt door leesbevorderingsprojecten aangespoord te kunnen worden naar boeken te grijpen. Liefst in een keer door naar de Literatuur.

Roelofs, Geraakt worden door een wereld die jou niet raken kan

Brandende kwestie: is lezen wel te bevorderen? Is het niet genoeg dat iemand kan lezen? Zijn er schrijvers die wakker liggen omdat ze door de meeste mensen niet gelezen worden? Is er een leerkracht die zijn of haar leerlingen en studenten met teksten leert werken omdat ze dan veel boeken in huis gaan halen? Als mensen lezen zijn ze nooit meer alleen? Als Nederlandse cultuur in deze tijd van europeanisering behouden wil blijven, zullen we met ons allen onze leestijd moeten intensiveren? Wie denkt dat boeken voor niets geschreven worden? Brandende vragen?

Culturele geletterdheid spreekt mij meer aan dan functionele geletterdheid. Dat is anders geweest. Als jonge docente Nederlands eind jaren zeventig, begin tachtig, vond ik het leesvaardig zijn een vereiste voor mijn allochtone leerlingen op de MAVO van de Internationale Schakelklassen. En nog belangrijker hun uitdrukkingsvaardigheid, in woord en op-wat-voor-een-manier- dan-ook geschreven taal. Ik kwam niet met literatuur. Niet met die van Nederlandse schrijvers, niet met die uit hun culturen. Dat is nu anders. De afgelopen 10 jaar heb ik als docente literaire vorming veel en vaak met literaire teksten gewerkt. Van prentenboeken tot vertaalde poëzie. Kunnen lezen om je maatschappelijk te redden heeft weinig zin als diezelfde maatschappij je wezensvreemd blijft. Allochtoon of autochtoon: mensen zijn thuis als er plaats en aandacht is voor hun cultuur. Die leeft niet alleen in bloembollen en bhaklava, maar zeker ook in kunstuitingen.

Dagboeken, domineesverzen, dubbelportretten, detectiveromans, dierenverhalen, dichtbundels, dramateksten: duit in het leeszakje.

Elitair. Lezen heet elitair te zijn. Lezen heeft iets te maken met kunnen i.p.v. met doen. Met de luxe van tijd te veel hebben i.p.v. met tijdsbesteding en zelfontplooiing. Met een bezigheid van de enkeling i.p.v. een sociale groep. Lezen hoort bij literatuur en dat heeft de connotatie van meer dan elitair. Literatuur wordt beleefd als behorend bij de klassieke opvoeding van de elite, de klasse van de macht. Nog niet zo heel lang is literatuur ook voor vrouwen, maar nog steeds wel voor een typische bevolkingslaag. De rest kijkt naar de honeymoonkuis en is ongeschikt voor lezen? Welnee: iedereen heeft een literair besef. Al was het maar omdat we verhalen als verhalen herkennen. En bij een verhaal emotie ervaren, zo goed kunnen we de ons omringende werkelijkheid vervangen door die van het verhaal. Lezen gaat niet vanzelf, daar moet je voor gaan zitten en geduld hebben en concentratie. Elite of geen elite. En wat er dan gebeurt is leuk. Fantastisch zelfs, zo spannend, ontroerend, komisch, avontuurlijk, romantisch of etcetera kan een boek zijn. Als je zo'n beslissend boek (term van Kees Fens) nog niet gelezen hebt, gaat dat beslist gauw gebeuren als je blijft lezen.

Roelofs, Geraakt worden door een wereld die jou niet raken kan

Functies van literatuur. Geen enkele behalve die ene voor een lezer die is blijven lezen. Alles wat je maar bedenken en onderzoeken kunt, behalve voor een lezer die nooit leest. Wat mij een essentiële functie lijkt voor alle lezers en niet lezers, voor alle leesbevorderingsmedewerkers: geraakt worden door een wereld die jou niet raken kan.

Gedifferentieerd onderzoek naar lezers in de stad Utrecht in relatie tot soorten literatuur, leverde in Utrecht in 1990 ontregelende resultaten op. Lezers werden ingedeeld naar literatuurlezers en ontspanningslectuurlezenden. En wat blijkt: het onderscheid tussen wel of niet literair lezen is onzinnig. 36% combineert het lezen van beide soorten boeken. 42% had alleen maar literatuur gelezen. (Lezers in Utrecht: een empirisch onderzoek naar leesvoorkeuren. K. Dijkstra in: *Spektator*, 1992-1)

We zijn allemaal 14. En meisjes. In een hoek van de zolder van de kampeerboerderij vinden we een berg kasteelromans. Elke dag lees ik er een stuk of drie. Na een week heb ik het wel gezien. Ik ben verliefd op Joop, die vast geen dokter wordt en al helemaal geen kasteelheer is. Heerlijk was het, met die boekjes en met Joop. Weer thuis ga ik naar de bibliotheek en leen "Oeroeg". Ik heb geen kasteelromans meer gelezen. Ben nog wel vaak verliefd geweest, op andere Jopen en andere boeken.

Het cijfer liegt er niet om: zesenvijftig procent van de Nederlanders boven de 15 jaar leest nooit of zelden een boek.

"Ik heb hier iets te lezen for you, uh, u. Er staat: er is leven...". Ik onderbreek haar Tom Jones stem. Ik hou niet van verkoop aan de deur. Hoe is het mogelijk. Midden in het schrijfwerk aan dit artikel gaat de bel. En de eerste zin die de onbekende op de stoep spreekt, wil mij verleiden tot het lezen van een Boek.

Je leest een heel dik boek
Je bent er door geboeid
En liever daarmee dan met mij
Is 't dat je je bemoeit

'k Schrijf achteraf dit op Ik schrijf wat op papier En liever dan de
fantasie Had ik jou levend hier

("Liever liever" van Jan Hanlo)

Ken je Sneeuwwitje? Ja, op de televisie gezien. Ken je Vals licht? Ja, in de bioscoop gezien. Ken je Pluk van de Petteflet? Ja, op de radio gehoord. Ken je Lear? Ja, in de schouwburg gezien. Ken je Max Velthuys? Ja, die hing in de bibliotheek. Ken je Les Misérables? Is dat met Danny de Munck?

Roelofs, Geraakt worden door een wereld die jou niet raken kan

Leesbevordering is een ander verliefd maken.

Materiële voorzieningen en lezen. Zes miljoen van WVC voor leesbevordering de komende jaren (notitie Literaire Leesbevordering, Raad voor de Kunst, 1992). Al gauw vijftientig gulden per boek van je zakgeld, beurs, uitkering, salaris of huishoudgeld. Boekengeld in de bibliotheek, om 21 dagen het geliefde boek in huis te mogen hebben.

"Niet de schrijver, de lezer moet fantasie hebben. De lezer is niet de toeschouwer van een toneelstuk, maar de acteur die alle rollen uitbeeldt. De lectuur is zijn hoogsteigen creatie. De schrijver levert tekst -maar een artistiek werkstuk wordt het pas door het talent van de lezer." (Harry Mulish, uit: Voer voor psychologen)

Overtuiging: kunstzinnige vorming is van onschatbare waarde voor leesstimulerende activiteiten. In de kunstzinnige vorming wordt gewerkt aan het tot stand brengen van een relatie tussen het kunstprodukt (hier: een boek) en de individuele beleving en betekenis van (hier:) de lezer. Leesbevordering in de kunstzinnige vorming geef ik als centraal begrip: verleiding en vormgeving. Een voorstelling over boeken verleidt tot bijgestelde ideeën, gevoelens en verwachtingen over lezen en literatuur. Zo ook een verfilming, beeldende kunst waarin teksten verwerkt zijn, een tentoonstelling over het boek in de schilderkunst, teksten in neon verspreid door de stad, poëzie op de lichtreclame van de bus, een boekenmuseum in de nok van de Euromast, een wandeling langs schrijf- en verblijfplaatsen van auteurs uit de regio, een goed verhaal horen over een schrijver, een genre of een thematiek enzovoort. Deze voorbeelden leen ik uit wat er de afgelopen maanden zoal te doen is geweest.

Na de verleiding volgt vormgeving. Wie wat losmaakt, moet er ook iets mee kunnen doen: handelen. De trits is compleet in de samenhang tussen actieve, receptieve en reflectieve kunstzinnige vorming. Door actief handelen ontstaat meer begrip voor het kunstprodukt en het kunstscheppende proces. Wie zelf schrijft, leest met andere ogen. Receptief betekent kijken, luisteren en meemaken. Lezen is receptieve kunstzinnige vorming. Vragen stellen over hoe een ander of jij over een idee of emotie schrijft, dus kijken en leren door de vormgeving, is reflectieve kunstzinnige vorming. De drie componenten van kunstzinnige vorming geven aan leesbevordering haar meerwaarde. Deze kunsteducatie is anders dan het onderwijs expliciet gericht op het kunstprodukt, de kunstenaar, het scheppingsproces en het individu. Leesbevordering in kunstzinnige vorming krijgt langzaamaan de aandacht die het verdient.

Roelofs, Geraakt worden door een wereld die jou niet raken kan

Overtuiging: kunstzinnige vorming is van onschatbare waarde voor leesstimulerende activiteiten. In de kunstzinnige vorming wordt gewerkt met aan de ene kant het kunstproduct (hier: het boek) en aan de andere kant de individuele beleving en betekenis (hier:) van de lezer.

Primair voor een lezer is dat de tekst hem raakt. Functioneel of hartstochtelijk raakt. Als het gaat over het lezen van literatuur, dan beleef ik in bijvoorbeeld "Soldatenliederen" van Anna Enquist of in "Eerst grijs dan wit dan blauw" van Margriet de Moor momenten van hartstocht. Niets zo intiem als lezen. Niets zo functioneel als mijn zinnen verplaatsen naar de zinnen van een boek.

Querido.

Raad voor de Kunst spreekt zich in de recente notitie "Literaire Leesbevordering" al met de titel uit voor het bevorderen van het lezen van literatuur. Natuurlijk. Maar wie geen literatuur leest, telt niet? Wat doen die mensen dan: zich met weinig verheffende cultuur bezighouden? Ik ben al blij als door een leesbevorderingsproject eens gelezen wordt. Dat er iets spannends of indrukwekkends over boeken te beleven is. Dat iemand een keer een moment van schoonheid of ontroering meemaakt. Dat de weg naar de bibliotheek of andere boekenkasten bekend wordt en bekend blijft. Dat de sfeer rond boeken gewoon leuk is, en met de lezer te maken heeft. Dat boeken lezen een andere associatie krijgt dan iets voor suffice sullen. Toch: ook ik hoop stiekem op een smaakontwikkeling die tot het lezen van literatuur leidt. Of het literaire lezen niet meer laat ophouden. Echt lekker lezen kost iets anders dan zes miljoen.

Stilzitten en lezen hebben net zoveel met elkaar te maken als de afstandsbediening en zappen. Het een gaat bijna niet zonder het ander. We kijken met z'n allen steeds meer televisie. Met afstandsbediening. Zappend. Flitsende beelden. Daarbij verbleken zwarte letters in een boek. Hoe kan lezen net zo leuk zijn als zappen? Al die stilstaande letters krijg je alleen maar binnen door met flitsende oogbewegingen langs al die pagina's te gaan. En dan moet je ook nog van het ene boek in het andere lezen wil het een beetje op zappen lijken. Daar is steeds meer concentratie en geduld voor nodig. Leesbevordering als leeshouding.

Taal is het uitdrukkingmiddel van cultuur. Een land zonder besef van, of respect voor, de eigen cultuur verliest op den duur zijn recht op een eigen taal, is geen eigen taal waard. Een slordig gehanteerde taal kan geen voertuig zijn voor intelligente, interessante denkbeelden, of meeslepende verbeelding.

Roelofs, Geraakt worden door een wereld die jou niet raken kan

Zonder goed onderhoud van de taal verschraalt het denken." (fragment uit betoog van Hella Haasse, gesproken op de Dag van het literatuuronderwijs, 30 oktober 1992)

U leest. Dus bent u schrijver. Wie immers vertelt dit verhaal? Ik al lang niet meer. U geeft nu uw betekenis. Een betekenis. Uw bekentenis. Zonder u, lezer, is deze tekst niet verteld. Zo beschouwd maakt lezen van elke lezer een schrijver. Of een verteller. Wie teksten hoort, kan verder vertellen en schrijven. Zo ook wie teksten leest. Hoe meer mensen toegang tot verhalen hebben, hoe meer culturen gedeeld worden en voortbestaan. Hoe meer verhalen, hoe meer besef van een veelzijdige betekeniswereld, van een eigen kleur. In de lezer komen oneindig veel geschriften samen. Zomaar op straat, in de klas, in de bibliotheek, in de bioscoop, in de supermarkt, in de brievenbus, op het bureau, in een luie stoel.

Verplicht lezen is een groot goed. Na school kun je tenminste de krant lezen, het spoorboekje en niet te vergeten de ondertitels op televisie. Maar met diezelfde verplichting houdt het lekker lezen meestal op. Als lezen niets meer met persoonlijk plezier te maken heeft, en de impuls tot lezen van buiten komt, waar blijft dan dat gevoel van ontdekken, van ontspanning, van geraaktheid? Het plezier van de tekst is vaak te kort geweest. Lezen is te snel functioneel gemaakt. Heeft teveel te maken met de zakelijke kanten van taal. Om het citaat van Hella Haasse nog uit te breiden: "(...) Wat kunnen leraren Nederlands hun leerlingen meer, beter, geven dan de taal als weermiddel tegen simplificaties van denken, dan taal als instrument om individueel bewustzijn uit te drukken? Maar dat eist veel van leraren Nederlands. Het eist inzet, eruditie, goede smaak, kennis, uithoudingsvermogen, en voor alles: geestdrift." En de nieuwsgierigheid om gebruik te maken van de expertise en vaardigheden van een docent Literaire Vorming.

Werkelijkheid: die van de schrijver, die van elke lezer. Vandaag zus, morgen zo. De werkelijkheid van de zin. De werkelijkheid van de pagina. De werkelijkheid van het omslag. De werkelijkheid van even geleden toen u deze woorden las. Het polyvalente karakter van een literaire tekst: de werkelijkheid ligt open, onbepaald, meerduidelijk en discontinu voor de lezer. De werkelijkheid van mijn interpretatie naast de uwe, en die van vandaag alvast naast die van morgen.

Xantippe. Een naam die begint met een X. Ik heb haar ontdekt toen ik zeven jaar was. Ik las graag in de Succesagenda van mijn vader. Aan de telefoon hoorde ik hem weleens anders spellen dan de juffrouw mij op school leerde. "Dat is het telefoonalfabet", zei mijn vader. En zo ontdekte ik weer

Roelofs, Geraakt worden door een wereld die jou niet raken kan

een nieuwe pagina in zijn mooie dikke boekje. Ik las en las steeds weer het gele blaadje, net zolang tot ik Xantippe goed kon onthouden.

Idele hoop: als kinderen en volwassenen persoonlijker d.w.z. gericht op de eigen lees- en leefervaring met teksten kunnen omgaan, en als zij zo leren een visie te ontwikkelen op wat ze lezen en in staat worden gesteld die visie vorm te geven, dan blijft lezen heel gewoon en plezierig.

Zoeken en blijven zoeken naar eindelijk, weer en eens het mooiste boek.

Ardi Roelofs, Henegouwen 64 3524 RB Utrecht. 030 - 894793, is docent en tekstschrijver. Werkzaam als projectleider Literaire Vorming bij het Landelijk Ondersteuningsinstituut Kunstzinnige Vorming (LOKV). Geeft cursussen schrijven en leesbevordering bij o.a. de Utrechtse Schrijversschool. Is voorzitter van de Landelijke Werkgroep Literaire Vorming. Werkt momenteel aan een poëziewerkboekje voor het basisonderwijs en een Raamleerplan Schrijven voor het cursuswerk.

De boekenverslinder
Leest alles wat los en vast zit.
Leest overal en altijd.
Wordt wat zeldzamer in Nederland.